

Ebû Firâs El-Hamdâni'nin Şiirlerinde Temalar*

Doç. Dr. Muhammet Selim İpek

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8743-7648>

Kafkas Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kars – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 23.01.2023

Kabul: 10.06.2023

On-line Yayın: 30.06.2023

Anahtar Kelimeler

Abbasi Edebiyatı

Hamdâniler

Arap Şiiri

Ebû Firâs el-Hamdâni

Rûmiyyât

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.67871>

Öz

Ebû Firâs el-Hamdâni 320/932 yılında Musul'da doğmuştur. Abbasiler döneminin önde gelen şairlerinden biridir. Arapların en ünlü şairlerinden olup aynı zamanda Hamdâniler arasındaki en büyük şairdir. Büyük âlimlerin, önde gelen şairlerin ve kâtiplerin yaşadığı bir dönemde amcasının oğlu olan Seyfûddeve gibi ilim ve sanat hâmisi bir emirin himayesinde yetişmiştir. Şiirlerinde sade, samimi ve açık ifadeler kullanmıştır. Kendisinden sonra yetişen Büveyhi veziri, edip ve şair olan Sâhib b. Abbâd, İmruu'l-Kays ve Ebû Firâs'ı kastederek "Şiir bir melikle başladı, bir başka melikle sona erdi." demiştir. Şiirlerinde ailesinin asaletini ve savaşlarda gösterdiği başarıları görkemli bir şekilde anlatmıştır. Ayrıca kendisini ve hamisi olan Seyfûddeve'yi övdüğü klasik türde kasideler yazmıştır. Asıl şöhreti, Bizans'taki esareti sırasında kaleme aldığı ve günü gününe tutulmuş hatıraları mahiyetindeki şiirlerinin önemli bir bölümünü teşkil eden "Rûmiyyât"ından gelir. Genel olarak şiirlerinde öne çıkan temalar kardeşlik, aşk, övünme, tasvir, ağıt ve esarettir. Bu konuları şiirlerinde aşırı süslü ve sanatlı terkipler kullanmadan, sade ve anlaşılır bir şekilde dile getirmiştir. Çoğunlukla duygusal bir şairdir. Yaşadığı sıkıntılar, şiirlerinde duygusallığın baskın olmasında ve şiirlerinde tatlı lafızlar ve anlaşılır ifadelerin hassas bir mükemmellikle dökülmesinde en büyük etkiye sahiptir. Bu çalışmada vatanına, ailesine, dostlarına ve hürriyete duyduğu özlemi etkili bir şekilde dile getiren Ebû Firâs'ın şiirlerinde işlediği temalar çeşitli örnekler sunularak incelenmiştir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

İpek, M. S. (2023). Ebû Firâs El-Hamdâni'nin Şiirlerinde Temalar. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 16(95), 107-116.

*The Themes in Abu Firas Al-Hamdani's Poems**

Assoc. Prof. Dr. Muhammet Selim İpek

Kafkas University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Arabic Language and Literature, Kars – TÜRKİYE

Article History

Submitted: 23.01.2023

Accepted: 10.06.2023

Published Online: 30.06.2023

Keywords

Abbasid Literature

Hamdanids

Arabic Poetry

Abu Firas al-Hamdani

Rumiyyat

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.67871>

Abstract

In this study, the themes that Abu Firas handled in her poems, were examined by presenting various examples. Abu Firas al-Hamdani was born in Mosul in 320/932. He is one of the leading poets of the Abbasid period. He is one of the most famous poets of the Arabs and also the greatest poet among the Hamdanis. At a time when great scholars, prominent poets and scribes lived, he was brought up under the auspices of an amir like Seyfüddevle, who was the son of his uncle, who was the patron of science and art. He used simple, sincere and clear expressions in his poems. The Buveyhi vizier who grew up after him, the literary and poet Sâhib b. Abbad, referring to Imru'l-Qays and Abu Firas, "Poetry started with one king and ended with another king." he said. In his poems, he splendidly described the nobility of his family and his successes in wars. He also wrote classical eulogies in which he praised himself and his patron Seyfüddevle. His real fame comes from her "Rûmiyyât", which he wrote during her captivity in Byzantium and which constitutes an important part of his poems, which are his daily memories. In these poems, he effectively expressed a captive's longing for his homeland, family, friends and freedom. In general, the prominent themes in his poems are brotherhood, love, boasting, depiction, lamentation and bondage. He expressed these subjects in a simple and understandable way without using overly ornate and artistic compositions in his poems. He is mostly a sentimental poet. The hardships he experienced have the greatest effect on the emotional dominance of his poems and the sweet words and comprehensible expressions in his poems that are poured with delicate perfection.

GİRİŞ

Ebû Firâs el-Hamdânî 320/932 yılında Musul'da doğmuştur. Hamdânî meliki ve aynı zamanda amcasının oğlu olan Seyfûddevlle'nin himayesinde yetişmiştir. Seyfûddevlle, yaptığı gazvelerde ve devlet işlerinde Ebû Firâs'ı da görevlendirmiş; daha sonra onu Menbiç'e vâli olarak atamıştır (el-Fâhûrî, 1986: 819). Arapların en ünlü şairlerinden olup aynı zamanda Hamdânîler arasındaki en büyük şairdir (Akyol, 2017: 44). Hayatı, Hamdânîlerin kuzey komşusu olan Bizanslılarla ve sürekli isyan eden Suriyeli bedevi kabilelerle mücadele içinde geçmiştir. 351/962 yıllarında Bizanslılarla girdiği bir savaş sırasında Menbiç civarında esir düşmüş, esaretinin ilk günlerini Fırat nehri kıyısında bir Bizans kalesi olan Harşene'de geçirmiş, 355/966'da yapılan esir mübadelesine kadar İstanbul'da esir kalmıştır (Kılıçlı, 1994: X/125). Esir olarak geçirdiği bu yıllarda Rumıyyât adını verdiği ve dîvânının önemli bir bölümünü oluşturan şiirlerini yazmıştır. Bu şiirlerde esaretin ve gurbetin acısını dile getirmiş, kimi zaman ümit kimi zaman karamsarlık içinde o günlerdeki duygu ve düşüncelerini dile getirmiştir (Toprak, 1999: 138). Esir olarak geldiği Harşene'de, kuşatma günlerini şu beyitlerle dile getirmiştir (Dîvân, 1994: 116):

إِنْ رُزْتُ "حَرْشَنَةَ" أُبِيرَا فَلَكُمُ أَحْطَطُ بِهَا مُغِيرَا
وَلَقَدْ رَأَيْتُ النَّارَ تَنْدُ تَهْبُتُ الْمَنَازِلَ وَالْقُصُورَا
وَلَقَدْ رَأَيْتُ السَّيِّئِ يُجِي لَمْتُ نُحُونَا حُورَا وَحُورَا

Harşene'yi esir olarak ziyaret etmiş olsam da, (bir zamanlar) orayı defalarca saldırarak kuşatmıştım.

Evləri ve sarayları yakıp kül eden ateşi gördüm (orada).

Zeytin gözlü ve açık tenli esir kadınların bize getirildiğini gördüm.

Esir olduğu yıllarda Seyfûddevlle'nin onu esaretten kurtarmak için özel bir çaba sarf etmemesi, sadece mübadele sırasında basit bir fidiye vererek onu kurtarması Ebu Firâs'ın ona olan sevgisini yok etmiş, hatta Seyfûddevlle öldükten sonra (m.967) onun için her hangi bir mersiye dahi söylememiştir. Aksine Seyfûddevlle'nin ölümünden sonra Humus'u ele geçirmek istemiştir. Seyfûddevlle'nin oğlu Ebu'l-Meâli ile aralarında çıkan savaş sonucunda Ebû Firâs yenilmiş ve bu savaşta (357/968) öldürülmüştür (Ferrûh, 1981: II/495).

Arap dili ve edebiyatı âlimi olan Seâlibî, Ebû Firâs'ı şöyle vassetmektedir: "Ebû Firâs, edep, fazilet, kerem, övgü, belâgat, olgunluk, feraset ve cesaretle yaşadığı dönemin seçkini ve asrının güneşiydi. Onun şiiri, güzellik, iyilik, kolaylık, vecizlik, lezzetlilik, anlam derinliği, tatlılık yönlerinden diğer şiirler arasında büyük bir şöhrete sahipti. Doğallık, cana yakınlık, meliklik ve izzet elbisesine bürünmüştü. İbnü'l-Mu'tez'in şiiri hariç, Ebû Firâs'tan önce bütün bu özelliklerin bir araya geldiği olmamıştır. Ancak, sanatkârlar nazarında İbn Mu'tez'den daha üstün kabul ediliyordu." (Seâlibî, 1983: I/57)

Ebû Firâs el-Hamdânî, fasih bir dile sahipti ve duygu dolu bir şahsiyetti. Kendini nasıl ifade edeceğini bilen, dili kendisine itaat ettiren bir şairdi. Ruhunun derinliklerindeki duyguları az lafızla nasıl tasvir edeceğini bilen birisiydi (Haccâvî, 2017: 459). Ebû Firâs'ın şiirlerinin muhtevası gazel, fahr, risâ, hikmet ve sevgi, yakınlık, sıcaklık gibi çeşitli duygulardır. Gazel şiirlerinde sıcak duygular barındıran tutkulu bir aşk ve sevgilinin ayrılmasından kaynaklanan gözyaşları vardır. Yine geleneksel gazelde olduğu gibi, sevgilinin yurdundaki kalıntılar üzerinde, geleneksel cahiliye teşbihleriyle sevgiliyi anmaktadır. Fahr şiirlerinde, tâbi olduğu kabilenin asaletiyle, kendi asaleti ve şerefiyle, bulunduğu konumun yüceliğiyle övünmektedir. Kendini ve kavmini övdüğü bir beyitte şöyle söylemektedir (Dîvân, 1994: 13):

نَطَّقْتُ بِبَعْضِي وَأَمْتَدَّحْتُ عَشِيرَتِي فَمَا أَنَا مَدَّاحٌ وَلَا أَنَا شَاعِرٌ

Kendi erdemlerimi söyleyip kendi soyumu övdüm. Ben ne meddâhım ne de şâir.

Mersiyeleri, yürekleri pek burkmaz, genellikle samimi duygular içermektedir. Hayatın ve ölümün hükmünden etkilenenleri rahatlatmaya ve acının dozunu azaltmaya yöneliktir. Rum illerinde esir kaldığı dönemlerde nazmettiği Rûmiyyât şiirlerinde ise kuşku ve kuruntularını, hür olduğu dönemleri düşünerek esaretinden duyduğu hüznünü, Seyfûddevlle ve halkı için adadığı geçmişiyile ve geleceğiyle övünmelerini, fidesini verip onu esaretten kurtarmak için geciken Seyfûddevlle'ye itâbını konu edinmiştir. Esir olduğu dönemlerde, fidesini ödeyerek onu bu esaretten çabuk kurtarmaları ümidiyle Seyfûddevlle'ye, arkadaşlarına ve halkına çokça şiirler yazmıştır (Dayf, 1990: 224). Sâhib b. Abbâd; İmru'l-Kays ve Ebû Firâs'ı kastederek

“Şiir bir prensle başlayıp bir prensle bitmiştir” demiştir (Zeydân, II/251).

1.EBÛ FIRÂS EL-HAMDÂNÎ'NİN ŞİİRLERİNDE TEMALAR

1.1.İhvâniyyât/Kardeşlik:

Şâir ve ediplerin, kendi aralarında karşılıklı olarak mektuplaşmalarını ifade eden ve edebi bir tür olan ihvaniyyât, kişilerin çeşitli münasebetlerle tebrik, özür, kınama, şakalaşma, tartışma, gibi sosyal ilişkilerini manzum veya mensûr olarak dile getirdikleri edebi ürünlerdir. Ebu Firâs, ihvaniyyatı hiciv ve medih içerikli şiirleri için kullanmış, müstakil olarak hiciv ya da medih türünde şiirler yazmamıştır. Ebu Firâs, ihvaniyyat içerikli yazdığı şiirlerini arkadaşlarına ve akrabalarına göndermiştir. Bu tür şiirlerinde hassas duygulara, saf sevgiye, özleme ve içten dualara yer vermiştir (Abdullah, 2017: 18).

Rakka'ya hareket eden arkadaşı Ebu'l-Huseyn el-Kâdi'ye yazdığı şu beyitler, ihvaniyyât içerikli beyitlerindedir Bu beyitlerde, ayrı kalacağı arkadaşına karşı hislerini ve onun yokluğunda hissettiği duygularını dile getirmektedir (Divân, 1994: 86): (Basît)

يَا طُولَ شَوْعِي إِذْ قَالَوَا: الرَّجِيلَ عَدَا لَا فَرَّقَ اللَّهُ فِيمَا بَيْنَنَا أَبَدَا
يَا مَنْ أَصَافِيهِ فِي فُرْبٍ وَبِي بُغْدٍ وَمَنْ أَحَالِصُهُ إِنْ عَابَتْ أَوْ شَهَدَا
رِءَاةِ الْفِرَاقِ فَمَا إِذَا كُنْتُ تُؤْبِسُهُ وَدَرَّ بَيْنَ الْجُمُوعِ الدَّمْعُ وَالسَّهَدَا
لَا يُبْعِدُ اللَّهُ شَخْصًا؛ لَا أَرَى أَنَسَا وَلَا تَطِيبُ لِي الدُّنْيَا؛ إِذَا بَعَدَا

Ey benim hasretim! Yolculuk yarım olacaksa Allah aramızı sonsuza kadar ayırmasın.

Ey yakında ve uzakta, yokluğunda veya varlığında kendisine içten ve samimi davrandığım!

Ayrılık, dostluğunu ektiğin gönlümü korkuttu; göz kapaklarımın arasına gözyaşı ve uykusuzluk ekti.

Allah, unuttuğunu görmediğim bir kişiyi uzaklaştırmaz; o kişi uzaklaşırsa da dünya bana hoş gelmez.

Arkadaşı Ebu'l-Aşâir'e, esir olduğu dönemlerde gönderdiği şiirlerinde sabrı, sevgiyi, samimiyeti ve hüznü işlemiştir (Divân, 1994: 293): (Tavîl)

لَدَيْدُ الْكَرَى، حَتَّى أَرَكَ، مُحْرَمٌ وَنَارَ الْأَسَى بَيْنَ الْحَشَا تَتَضَرَّمُ
وَأَتْرُكُ أَنْ أَبْكِي عَلَيْكَ، تَطِيرًا وَقَلْبِي يَبْكِي، وَالْجَوَانِحُ تَلْطَمُ
وَلَا عَتَبَةَ إِلَّا وَدَمْعِي فَوْقَهَا وَلَا حُزْنَ إِلَّا مِنْهُ حُزْنِي أَعْظَمُ
وَأَنْ جُمُوعِي، إِنْ وَنْتُ، لَلْبَيْمَةِ وَإِنْ فُؤَادِي، إِنْ سَلَوْتُ، لِلْأَمِّ

Seni görünceye kadar uykunun tadı bana haram; hüznün ateşi içimde yanıp tutuşuyor.

Kalbim ağlarken ve içim sızlarken, uğursuzluk gördüğümünden, sana ağlamayı bırakıyorum;

Gözümde yaş üstüne yaş; hüznümden daha büyük bir hüznün yok.

Göz kapaklarım, bitkin düşse de, yarayı sarıyor; gönlüm, ben unutsam da, hatırlatıyor.

Ebû Firâs, kavmine gönderdiği şu beyitlerde ise, esareti sırasında onu yalnız bırakan kavminin ayıplarını yüzlerine vurarak onları azarlamaktadır (Divân, 1994: 44): (Tavîl)

أَرَانِي وَقَوْمِي فَرَقْتَنَا مَدَاهِبٌ وَإِنْ جَمَعْتَنَا فِي الْأَصُولِ الْمُنَاسِبِ
فَأَقْضَاهُمْ أَقْضَاهُمْ مِنْ مَسَاءِي وَأَقْرَبُهُمْ بِنَا كَرِهْتُ الْأَقَارِبِ
عَرِبْتُ وَأَهْلِي حَيْثُ مَا كَرَّ نَاطِرِي وَجِيدٌ وَخَوَلِي مِنْ رِجَالِي عَصَائِبِ
نَسِيبُكَ مَنْ نَاسَبْتُ بِالْوَدِّ قَلْبُهُ وَجَارُكَ مَنْ صَافَيْتُهُ لَا الْمُنَاصِبِ
وَأَعْظَمُ أَعْدَاءِ الرِّجَالِ بَغَائِبُ وَأَهْوُونُ مَنْ عَادَيْتَهُ مَنْ حَارِبِ
وَشَرُّ عَدُوَّتِكَ الَّذِي لَا تُحَارِبُ وَخَيْرُ خَلِيلَتِكَ الَّذِي لَا تُنَاسِبِ
لَقَدْ زِدْتُ بِالْأَيَّامِ وَالنَّاسِ حَبِيرَةً وَجَرَيْتُ حَتَّى هَدَيْتُنِي التَّجَارِبِ
وَمَا الذَّنْبُ إِلَّا الْعَجْزُ بِرَيْبَةِ الْعَنَى وَمَا ذَنْبُهُ إِلَّا طَارِدَتُهُ الْمَطَالِبِ

Ben ve kavmim farklı yollara gittik; soyumuz ve aslımız bir olsa da.

Onların kötülüğüme en uzağı ve nefretime en yakınları akrabalarındır.

Yalnız bir yabancıyım; yakınlarım beni görüp ve çevremde adamlarım bir grupken.

Sana yakın olan, kalbini sevgiyle ısıttığındır; komşu ise samimi davrandıklarıdır, akrabaların değil.

İnsanların en büyük düşmanları, güvenilir olanlardır; düşmanca davrandığın kişinin en önemsiz olanı savaş

açtığım kişidir.

İki düşmandan en kötüsü savaşmadığındır; iki dostun en iyisi akraba olmadığındır.

Günler ve insanlardan dolayı tecrübem arttı; (her şeyi) tecrübe ettim ta ki bu tecrübeler beni olgunlaştırdı.

Günah ancak bir gencin üzerinde bulunduğu acziyettir; talepler peşine düşmüşse onun suçu ne?

1.2.Gazel/Aşk:

Ebû Firâs, aşk şiirlerinde cahiliye şairlerinin yaptığından öteye gidememiştir. O da, sevgilinin terk ettiği diyarda onun izlerine ağlamış, ona olan hasretini dile getirmiş, sevgilisinin dış güzelliğini tasvir etmiştir. Rûmiyyât'ında yer alan şiirlerinden birinde ise sevgilisiyle duygusal bir aşkla değil de kahramanca bir aşkla yaptığı sohbeti dile getirmektedir (Dîvân, 1994: 163): (Tavîl)

سَأَلْتَنِي: مَنْ أَنْتَ؟ وَهِيَ عَلِيمَةٌ وَهَلْ بَقِيَ مَقْلِي عَلَى خَالِهِ نُكْرٌ؟
فَقُلْتُ، كَمَا شَاءَتْ، وَشَاءَ لَهَا الْهَوَى: قَبِيلُكَ! قَالَتْ: أَيُّهُمْ؟ فَهُمْ مُحْرٌ!
فَقُلْتُ لَهَا: لَوْ شِئْتَ لَمْ تَتَّعِنِي وَمَنْ سَأَلَنِي عَنِّي، وَعِنْدَكَ بِي خَيْرٌ!
فَقَالَتْ: لَقَدْ أَزَى بِكَ الدَّهْرُ بَعْدَنَا! فَقُلْتُ: مَعَاذَ اللَّهِ! بَلْ أَنْتِ لَا الدَّهْرُ

Bana, bildiği halde "Kimsin?" diye soruyor. Benim gibi bir delikanlının tanınmaması mümkün mü?

Onun ve arzularım dilediği gibi şöyle dedim: "Senin kurbanın!". O da: "Hangisi? Zira sayıları çok." dedi.

Ben de ona: "İsteseydin beni sıkıntıya sokmaz, bildiğin halde benim hakkımda soru sormazdın" dedim.

Dedi ki: Felek bizden sonra seni zelil etti. Dedim ki: "Maazallah! Felek değil, sen!"

Görüldüğü üzere Ebû Firâs, sevgilinin güzelliği karşısında kalbinin erimesine ve bu güzelliğin onu ele geçirip küçük düşürmesine izin vermiyor. Onun aşkı uzrî bir aşk değil, kahramanca savunduğu anterî bir aşktır.

Aşk şiirlerinde, gerçek bir aşkı dile getirmez ve belirli bir sevgili karakterinin izine rastlanmaz. Sadece sevgilinin güzelliğini tasvir etmektedir. Bu şiirlerden birisi şöyledir (Dîvân, 1994: 76): (Vâfir)

تَبَسُّمٌ، إِذْ تَبَسُّمٌ، عَنْ أَفَاحٍ وَأَسْفَرٌ، جِئَ اسْفَرٌ، عَنْ صَبَاحٍ
وَأَتَّعِنِي بِكَأْسٍ مِنْ رِضَابٍ وَكَأْسٍ مِنْ حَنَى خَدِّ وَرَاحٍ

Güldüğünde beyaz kasımpatı çiçekleri gibi dişleriyle gülümsedi; yüzünde sabahın ışıltıları parladı.

Kadehinden bir yudum bahşetti bana, gül yanağından ve içkiden bir kadeh.

Ebû Firâs, aşk şiirlerinde aşırı duygu patlamalarından uzak, yumuşak sözlü ve ruhun derinliklerine inmekten uzak bir üsluba sahiptir. Bir diğer aşk şiirinde şöyle diyor (Dîvân, 1994: 320): (Hâfif)

وَدَعُوا: حَشِيَّةَ الرَّقِيبِ يَلَمًا ءِ فَوَدَعْتُ، حَشِيَّةَ الْوَلَامِ
لَمْ أَتُحْ بِالْوَدَاعِ، جَهْرًا وَلَكِنْ كَانَ جَفْنِي فَمِي، وَدَمْعِي كَلَامِي!

Biri görür korkusuyla baş sallayarak veda ettiler; ben de kınayacakların korkusuyla vedalaştım.

Vedamı kimseye duyurmadım fakat göz kapaklarım ağzım; gözyaşlarım sözlerim oldu.

1.3.Fahr/Övünme:

Ebû Firâs, Hamdânî sarayında yetişmesi ve geçmişi kahramanlıklarla dolu asil ve köklü bir aileye mensup olması sebebiyle fahr şiirleri yazması da kaçınılmaz olmuştur. Bu tür şiirlerinde kendi kahramanlıkları ve savaşlardaki atılganlığıyla övünmüş, atalarının ve amcalarının asaletini övmüş, Hamdânî emiri Seyfûddeve'nin amcasının oğlu olmasıyla gururlanarak bu yönde de fahr şiirleri yazmıştır. Kendi kabilesiyle övündüğü beyitlerinden biri şöyledir (Dîvân, 1994: 34): (Vâfir)

تَفَضَّلْنَا الْأَنَامَ وَلَا نُحَاشِي وَتُوصَفُ بِالْجَمِيلِ؛ وَلَا نُحَاشِي
وَقَدْ عَلِمْتُ "رَبِيعَةً" بَلَّ "بِرَازٍ" بَأَنَّ الرَّأْسَ وَالنَّاسَ الدَّنَاقِي

İnsanlar bizi üstün tutar, biz müstesna tutuluruz. Güzel olarak niteleniriz ve haktan ayrılmayız.

Rebia ve Nizâr kabileleri bizim baş olduğumuzu ve insanların kuyruk olduğunu bilmektedir.

Ebu Firâs'ın kendisini övdüğü bir şiiri de şöyledir (Dîvân, 1994: 158): (Vâfir)

إِذَا مَا أَعْرُضُ أَصْبَحَ فِي مَكَانٍ سَمَوْتُ لَهُ، وَإِنْ بَعْدَ الْمَرَارِ
مُقَامِي، حَيْثُ لَا أَهْوَى، قَلِيلٌ وَنَوْمِي، عِنْدَ مَنْ أَقْلِي، غِرَارِ
أَبْتُ لِي هَجْتِي، وَغِرَارُ سِنْفِي، وَغَزْمِي، وَالْمَطْيَةُ وَالْقَمَارِ
وَنَفْسِي، لَا تُجَاوِزُهَا الدَّنَاقَا وَغِرْضِي، لَا يَرِفُّ عَلَيْهِ عَارِ

Şeref ve onur onlara ulaşamayacak kadar uzakta da olsa ben onlara doğru yükselirim.
Sevmediğim yerde az kalırım; sevmediğim yerde de uykum hafiftir.

Bunlar; kılıcımın ucu, gayretim, binek ve ıssız topraklar benim azmimi engelledi.
Alçakların yaklaşmadığı bir nefsim; hiçbir utancın bulaşmadığı bir onurum var.

Ebû Firâs'ın fahriyelerinde açık ve anlaşılır bir üslup göze çarpmaktadır. Ruhunun derinliklerinden gelen samimi bir üslupla bu tür şiirlerini yazmıştır. Kendisi için belirlediği amaçlarına olan inancı, azmi ve samimiyeti Ebû Firâs'ın bu türden şiirlerinin okuyuculara anlaşılır, tatlı ve samimi görünmesini sağlamaktadır.

Mensubu olduğu Benî Hamdân ile övündüğü bir şiirinde de şu ifadeleri kullanmıştır (Dîvân, 1994: 108): (Vâfir)

لَوْ لَخَلِقَ الْأَنَامَ لِحَسْبِ كَأْسِي وَمُسْمِعَةٍ وَطَبُورٍ وَعُودٍ
فَلَمْ يَخْلُقْ بَنُو حَمْدَانَ إِلَّا لِمَسْجِدٍ أَوْ لِحَمْدٍ أَوْ لِحُجُودٍ

İnsanlar, kadeh yudumlamak, şarkı söylemek, tanbur ve ud çalmak için yaratılmışsa
Benî Hamdan, ancak şeref, onur ve cömertlik için yaratılmıştır.

Şâir, kabilesinin diğer topluluklardan çok farklı bir konumda olduğunu, sıradan işlerle uğraşmadıklarını, kabilesinin önemli bir mevkiye sahip olduğunu vurgulamaktadır.

1.4. Vâfir/Tasvir:

Vâfir (tasvir), varlıkların hissi veya manevi özelliklerinin tasviri veya herhangi bir eşyanın, içinde bulunduğu durumun zikredilmesidir. Sevgilinin güzelliği, terk edilen diyar, tabiat, savaş, şarap, at, kurt, gece, yağmur gibi varlıklar da Arap şiirinde vâfiredilen varlıklardandır (Demirayak, 2012:145).

Ebû Firâs el-Hamdânî'nin vâfir şiirleri az sayıdadır. Bunlardan birisi su birikintisini tasvir ettiği aşığıdaki şiiridir (Dîvân, 1994: 215): (Kâmil)

أَنْظُرُ إِلَى زَهْرِ الرَّبِيعِ وَالْمَاءِ فِي بَرَكِ الْبَدِيعِ
وَإِذَا الرِّيحُ جَرَتْ عَلَيَّ فِي الدَّهَابِ وَفِي الرَّجْوِ
نَثَرْتُ عَلَى بَيْضِ الصَّفَا مِجَّ بَيْنَنَا حَلَقَ الدُّرُوعِ

Su, eşsiz havuzlardayken şu bahar mevsiminin çiçeklerine bak;

Rüzgârlar, suyun üzerinden gidip gelerek estiğinde

Suyun üzerinde, savaşçıların giyindiği zırh ve kalkanlara benzeyen daireler oluşuyor.

Şâir burada çiçeklerin ve havuzdaki suyun görüntüsüne duyduğu hayranlığı dile getiriyor. Rüzgârın, suyun üzerinde eserken oluşturduğu titreşimi ve parlaklığı, zırh ve kalkan giyen süvarilerin kalkanlarına ve suyun parlaklığını kılıçların parlaklığına benzetiyor.

Şâir başka bir şiirinde yeşil renge bürünün ateşi şöyle tasvir etmektedir (Dîvân, 1994: 26): (Kâmil)

لَهُ بَرْدٌ مَا أَشَدَّ دَمًا وَمَنْظَرٌ مَا كَانَ أَحْسَبَ
جَاءَ الْعَلَامُ بِنَارِهِ حَمْرَاءَ فِي جَهْرٍ نَلَّهَتْ
فَكَأَنَّهَا جَمْعُ الْخَلِّ فِي فَمْحَرَقٍ مِنْهَا وَمَذْهَبَ
فَمَّا أَنْطَقَتْ فَكَأَنَّهَا مَا بَيْنَنَا نَدْمًا مَشَعَبَ

Ne kadar da soğuk ve manzara ne hoş!

Uşak, kor içinde yanan kırmızı bir ateş getirdi.

Sanki ziynetler, onunla tutuşturup söndürülmüş gibi birleştirilmiş.

Sonra aramızdaki parça parça tütsüler gibi küllenmiş.

Şâir şiirde ateşi, bir uşağın getirdiği altın ziynetlere benzetererek ateşin zayıflamasıyla hoş bir tütsü kokusu yaydığını tasvir etmektedir.

Geceyi tasvir ettiği bir şiirinde de şöyle diyor (Dîvân, 1994: 52): (Tavîl)

لَيْسَنَا رِدَاءَ اللَّيْلِ، وَاللَّيْلِ رَاضِعٌ إِلَى أَنْ تَرَدَّى رَأْسُهُ بِمَنْشِبِ
وَبَيْنَا كَغَضَبِي بَانَةً غَابَتْهُمَا إِلَى الصُّبْحِ رِيحًا شَمَّالٍ وَجَنُوبِ
بِحَالٍ تَرُدُّ الْحَاسِدِينَ بَعِيْظِهِمْ وَتَطْرُقُ عَنَّا عَيْنَ كَلِّ رَقِيبِ
إِلَى أَنْ يَبْدَأَ صَوَاءَ الصَّبَاحِ كَأَنَّه مَبَادِي نُصُولٍ فِي عِدَارٍ خَضِيبِ

كَيْفَا لَيْلٍ قَدْ قَارَأْتَ عَيْرَ مَدَمِّمْ وَيَا صُبْحُ قَدْ أَقْبَلْتَ عَيْرَ حَبِيبٍ

Gecenin başına beyazlık düşünceye kadar gece elbisesini giydik.

Kuzey ve Güney rüzgârlarının sabaha kadar üzerinde estiği ban ağacının iki dalı gibi, geceledik.

Öfkeleriyle haset edenlere karşılık verircesine ve her gözetleyenin gözünü bizden alırcasına;

Boyalı saçtaki sivri uçlara benzeyen sabahın ışığı görününceye kadar.

Ey gece! Yerilmeden ayrıldım. Ey sabah! Sevgilisiz geldin.

Şair, sabaha kadar hiç uyumadığını yani sabahladığını tasvir ederek sabahın başlamasını, güzel kadınların ellerinden kınaların silinmeye başlamasına benzetiyor.

Yine, Menbiç'teki bir köprüyü şöyle tasvir etmektedir (Dîvân, 1994: 160): (Recez)

كَأَمَّا الْمَاءُ عَلَيْهِ الْجِرْسُ دَرَجُ بِنَاضٍ لِحَطِّ فِيهِ سَطْرُ
كَأَنَّآ، لَمَّا اسْتَنْتَبَ الْعَبْرُ، أَسْرَهُ "مُوسَى" يَوْمَ شَقِّ الْبَحْرِ!

Köprüünün üzerinde bulunduğu su, içine çizgi çizilmiş bir beyaz merdiven gibi.

Köprü orada sabitken biz, denizin yarıldığı günde Musa'nın ailesi gibiydik.

Şair, Menbiç'te bir nehrin üzerinde bulunan köprüyü, nehri ortadan bölen bir basamağa benzeterek aynı zamanda Hz. Musa'nın, kavmini Firavun'un şerrinden kurtarmak için Kızıldeniz'i ikiye bölerek orada bir kurtuluş yolu açması olayını alıntılıyarak telmih yapmıştır.

1.5.Risâ/Ağıt:

Risâ (mersiye), sevilen kişilerin ölümü karşısında onlara duyulan vefayı dile getirmek, ölen kişinin takdir edilen vasıflarını dile getirerek onu övmek, ona karşı özlemi ve hasreti dile getirmek için söylenen ağıtlardır. Şairler de bu konuyu edebî bir dille şiirlerinde işlemişlerdir (Demirayak, 1998: 77). Ebû Firâs'ın etkili ve güçlü mersiyelelerine en güzel örnek annesi için yazdığı mersiyelelerdir. Bunun yanında yakın akrabalarına ve arkadaşlarına da yazdığı mersiyeleleri vardır. Esir olduğu sırada annesinin ölüm haberini alması üzerine yazdığı bir mersiyesi şu şekildedir (Dîvân, 1994: 161): (Vâfir)

أَيَا أُمَّ الْأَيْبِيرِ، سَقَاكَ عَيْتٌ بِكَرِّهِ مَيْتٌ، مَا لَقِي الْأَيْبِيرُ
إِذَا ابْتَلَكِ سَارَ فِي تَرٍّ وَبَحْرِ فَمَنْ يَدْعُو لَهُ أَوْ يَسْتَجِيرُ؟
حَرَامٌ أَنْ يَبِيَّتَ قَرِيْرَ عَيْنٍ! وَلَوْمْ أَنْ لَيْلَمَ بِهِ السُّرُورُ!
وَقَدْ دُقَّتِ الْمَنَائِي وَالرَّزَائِي، وَلَا وَدَّ، لَدَيْكَ وَلَا عَشِيرُ!
أَيَا أُمَّهُ، كَمْ بَشْرَى بِقُرْبِي أَتَيْتُكَ، وَدُونَهَا الْأَجَلُ الْقَصِيرُ!
إِلَى مَنْ أَشْتَكِي؟ وَلَيْسَ أَنْأَجِي، إِذَا صَافَتْ بِمَا فِيهَا الصُّدُورُ؟
نُسَلِّي عَنَّا: أَمَا عَنْ قَلِيلٍ، إِلَى مَا صَبَرْتَ فِي الْأُخْرَى، نَصِيرُ

Ey esirin annesi! Yağmurlar su versin sana. Esirin maruz kaldığı şey, senin karşı koyamayacağı bir şey.

Oğlun karada ve denizde yürüdüğünde kim ona (hayır) dua da bulunacak, kimden yardım isteyecek?

Mutmain olarak uyumak bana haram! (Sensiz) mutlu olmak bana haram!

Bütün sıkıntıları ve musibetleri oğlun ve eşin olmaksızın (tek başına) tattım.

Anneciğim! Sana esaretten kurtuluş müjdem veremedi ecelin geldi.

Şimdi ben, içim daraldığında kime derdimi anlatıp kimden yardım isterim?

Tesellimiz şu ki: Sonunda sana ne olduysa yakında bize de olacak.

Şair, annesinin ölümünden duyduğu hüznü, onun ruhuna hitap ederek hafifletmeye çalışmaktadır. Onsuz bir hayatın mutluluk getirmeyeceğini gözyaşları içinde anlatıyor. Annesinin bütün sıkıntılarla tek başına mücadele etmek zorunda kaldığını, o zor günlerde annesinin yanında olamadığı için üzüntüsünü dile getiriyor.

Ebû Firâs'ın, kendiyile sohbet ederek kız kardeşi için yazdığı bir mersiyesi de şöyledir (Dîvân, 1994: 23): (Mütekârib)

أَتَرَعُمُ أَنْكَ حِدْنَ الْوَفَاءِ وَقَدْ حَجَبَ التُّرْبُ مَنْ قَدْ حَجَبَتْ؟
فَإِنْ كُنْتُ تَصَدَّقُ فِيمَا تَقُولُ فَكُنْتُ قَبْلَ مَوْتِكَ مَعَ مَنْ تُحِبُّ
وَكُنْتُ أَقْبَلَكَ إِلَى أَنْ زَمْتُكَ يَدُ الدَّهْرِ مِنْ حَيْثُ لَا أَخْتَسِبُ
فَلَا تَفْعَلْنِي تُفَانِي عَلَيْكَ وَلَا صَرَفَتْ عَنَّا صَرَفَ التُّرْبِ

يَعْرُونَ عَنْكَ وَأَيْنَ الْعَزَاءِ؟! وَلَكِنَّهَا سِنَّةٌ تُسْتَحَبُّ

(Kendisine hitaben) toprak örteceğini örttükten sonra vefalı bir arkadaş olduğumu mu iddia ediyorsun sen?

Eğer söylediğin şeyde dürüst isen ölmeden önce sevdiğin kişiyle öl.

(Kardeşim!) Felek, seni hiç ummadığım bir anda alıncaya kadar seni gözetiyordum.

Seni gözetmemin bir faydası olmadı ve bu felaketlerden seni uzaklaştıramadı.

Senin için taziye sunuyorlar ama neye yarar! Fakat bu da hoş karşılanan bir âdet.

Ebû Firâs'ın, Câbir b. Nâsıriddevle el-Hamdâni için yazdığı bir mersiye de şöyledir (Dîvân, 1994: 256): (Mütakârib)

يَقْلِبُ عَلَيَّ "جَارِي" حَسْرَةً تَزُولُ الْجِنَابَ وَلَيْسَتْ تَزُولُ
لَهُ، مَا بَقِيَتْ، طَوِيلُ الْبُكَاءِ وَحُسْنُ التَّنَاءِ؛ وَهَذَا قَلِيلٌ

Kalbimde Câbir için kökleri derindeki dağlar gibi derin bir üzüntü var.

Onu için ne kadar ağlasam, ne kadar övgüler dizsem de azdır.

1.6.Rûmiyyât/Esaret yılları:

Rûmiyyât şiirleri, Ebû Firâs'ın esir olduğu dönemlerde yaşadıklarını, sıkıntılarını, özlemlerini, umutlarını kaleme aldığı şiirleridir. Özellikle de halife Seyfûddeve'nin, onun fidyesini ödeyip onu esaretten kurtarma konusunda acele etmemesi bu şikayetler arasındadır. Rûmiyyât şiirlerinde sabrını, cesaretini, annesine ve vatanına olan özlemini, gururunu ve Seyfûddeve'ye itaplarını dile getirmiştir. Rûmiyyât şiirleri, Ebû Firâs'ın esaret yıllarında hissettiği, yaşadığı bütün duyguları bir arada barındıran bir hâtîrât gibidir (Abdullah, 2017: 48).

Esir düştüğü zaman fidyesini ödeyip kendisini kurtarması için Seyfûddeve'ye hitaben yazdığı şiiri şu şekildedir (Dîvân, 1994: 97): (Tavîl)

أَنَادِيكَ لَأَبِي أَحَافٍ مِنَ الرَّدَى وَلَا أَرْجِي تَأْخِيرَ يَوْمٍ إِلَى غَدٍ
وَلَكِنْ أُنْفِثُ الْمَوْتَ فِي دَارِ عُرْبِيَةِ بِأَيْدِي النَّصَارَى الْعُلْفِ مَبِيَّةَ أَحْمَدٍ
وَإِنْ تَقْتَدُونِي تَقْتَدُوا لِغَلَاظِمِ فَحَى غَيْرِ مَزْدُودِ الْبَسَانِ أَوْ الْيَدِ
يُطَاعِنُ عَنْ أَعْرَاضِكُمْ بِلِسَانِهِ وَيَضْرِبُ عَنْكُمْ بِالْحَسَامِ الْمُهَيَّبِ

Sana, ölümünden korktuğum için ya da bugünün yarına ertelenmesini umduğum için seslenmiyorum;

Fakat gurbet elde, sünnetsiz Hristiyanların elinde, mahzun bir şekilde ölmeyi reddediyorum.

Eğer fidyemi verip beni kurtarırsanız yüceliğiniz için, diline ve eline karşı konulamayan bir genci kurtarmış olursunuz.

O genç, sizin onurunuzu korumak için mücadele ediyor, keskin Hint kılıcıyla da sizin için çarpışıyor.

Ebû Firâs, esareti esnasında yakınlarının onu arayıp sormamaları karşısında duyduğu derin üzüntüsünü ve şikayetini Mansûr ve Sâfi adlı iki hizmetçisine yazdığı şiirinde şöyle dile getirmektedir (Dîvân, 1994: 225): (Haffif)

يَا خَلِيلِي بِالسَّامِ، أَيْفَا! هَلْ تُحْسِنَانِ لِي زَفِيًا زَفِيًا؟
كَثُرَ الْعُدْرُ، وَالْحَيَانَةُ فِي النَّا سِ فَمَا إِنْ أَرَى صَدِيْقًا، صَدُوْقًا!
فَلَا أَهْلَ الْوَفَاءِ، وَاتَّبَعَ النَّا سِ مِنَ الْعُدْرِ وَالْجَمْعَاءِ طَرِيْقًا
لَا رَعَى اللهُ، يَا خَلِيلِي، ذَهْرًا فَرَقْتَنَا صُرُوْفُهُ تَفْرِيْقًا
كُنْتُ مَوْلَاكُمْ، وَمَا كُنْتُ إِلَّا وَالِدًا مُحْسِنًا وَعَمًّا شَفِيْقًا
فَادْكُرَانِي! وَكَيْفَ لَا تَدْكُرَانِي كَلَّمَا اسْتَحْوَنَ الصَّدِيْقُ الصَّدِيْقًا
بِئْسَ أَبْكِيْكُمَا؛ وَإِنَّ عَجِيْبًا أَنْ يَبِيْتَ الْأَسِيرُ بِنِكِي الطَّلِيْقًا.

Ey iki dostum! Kendinize gelin. Beni gerçek bir dost olarak görmüyor musunuz?

Vefasızlık çoğaldı, ihanet insanların arasında. Gerçek bir dost görmedim.

Vefalı insanlar azaldı. İnsanlar vefasızlıktan yana. Sevgisizliği bir yol edinmişler.

Dostlarım! Allah, feleğe fırsat vermesin! Musibetleriyle bizi ayırdı.

Ben ikinizin de efendisiydim. İyiliksever bir baba ve şefkatli bir amcadan başka bir şey değildim.

Beni hatırlayın! Dost, dosta ihanet ederken beni nasıl hatırlamazsınız?

Size ağlar oldum. Esirin, serbest olan kişiye ağlaması şaşılacak şey!

Yine esaret yıllarında yeğenleri ve Seyfûddevl'e'nin iki oğlu olan Ebu'l-Mekârim ve Ebu'l-Meâlî'ye yazdığı şiirinde, kendisini de överek onlardan yardım istemektedir (Dîvân, 1994: 288): (Kâmil)

يَا سَيِّدِي! أَرَاكُمَا
أَوْجَدْتُمَا بَدَلًا مِنِّي،
مَا كَانَ بِالْفِعْلِ الْجَمِيدِ
مَنْ ذَا يُعَابُ بِمَا لَقِيَ
لَا تُتَعَدَّأُ بِي، بَعْدَهَا
وَلِحَدِّهَا فِدَائِي، جُعِلْتُ مِنْ
لَا تَذْكُرَانِ أَحَاكُمَا!
يُفْرِي نُحُورَ عَدَاكُمَا.
لِي يَمْلِكُهُ أَوْلَاكُمَا!
مَنْ مِنَ الْوَرَى الْإِكْمَا!
وَسَلَا الْأَمِيرَ أَبَاكُمَا
رَبِّ الرِّمَانِ فِدَاكُمَا

*Beyler! Görüyorum ki kardeşinizi hatırlamıyorsunuz!
Onun yerine düşmanlarınızın boynunu vuracak birini mi buldunuz?
Böylesi güzel bir işi yapmaya sizden daha lâıyk değil!
İnsanlardan gördüğüm muameleyle, siz hariç kimin onuruna leke sürülür?
Artık oturmayın! Babanız olan emire sorun.
Fidyemi ödeyin; canım feda olsun size!*

SONUÇ

Abbasiler döneminin önde gelen şairlerinden biri olan Ebû Firâs el-Hamdânî gazel, fahr, vasıf, ihvaniyyat, mersiye türünde şiirler yazmış; yazdığı şiirler içinde en tanınan şiirleri ise “Rûmiyyat” olarak isimlendirilen, şairin Rum illerinde geçirdiği esaret yıllarında nazmettiği şiirleri olmuştur. “Rûmiyyât” olarak isimlendirilen bu şiirler, Araplar nezdinde duygusal şiirin en saf, en temiz örneklerini sunması yönüyle ilgi odağı olmuştur. Ebu Firâs el-Hamdânî, mizaç olarak zayıf bir karaktere sahip olduğundan başına gelen bela ve musibetler karşısında tahammülsüz, sabırsız ve sürekli şaşkın bir insan portresi çizmektedir. Şairin duyduğu bu hisler, diğer hislerle mücadele ederken şairin ruhunda isyan ateşinin yanmasına sebep olmuştur. Bu duygularla şair, şiirlerinde akıcı, anlaşılır ve samimi bir üslup kullanmış, bu hislerini şiirlerine yansıtmayı başarmıştır. En basit olaylar karşısında hüznülenmiş, anıların peşinden koşmuştur. Geçmiş yaşantılarını her andığında gözlemlere yaşa boğulmuştur. Acının şarkısını söylemek, sıkıntılarını hafifletmek için bir bahane olmuştur. Acısını yaşarken çeşitli yollarda yürümüştür. Kimi zaman kimsesizlerin yardımına koşan Allah'ın rahmetine sığınmıştır. Kimi zaman genel düşüncelerle feleğin oyunları, her insanın omzunda yük olabilecek sıradan sıkıntılar, yaşam ve ölüm gerçeği karşısında endişeye kapılmış ve hüznülenmiştir. Kimi zaman hatıralara sığınmış, mazide yaşadığı günleri düşünmüş ve onlarla avunmuş ve övünmüştür. Sahip olduğu değişken mizacı ve duygusal yönü onu farklı konularda anlaşılır ve samimi şiirler yazmaya yöneltmiş ve birçok konuda etkili şiirler yazmıştır. Kimi zaman kendisinin ve kabilesinin kahramanlıklarıyla övünmüş, kimi zaman yakınlarının vefasızlıklarıyla üzölmüş, kimi zaman kaybettiği yakınlarına mersiyeler söylemiş, kimi zaman felaketler karşısında şikâyetle bulunmuştur. Çoğunlukla duygusal bir şairdir. Yaşadığı sıkıntılar, şiirlerinde duygusallığın baskın olmasında, tatlı lafızlar ve anlaşılır ifadelerin hassas bir mükemmellikle dizelere dökülmesinde en büyük etkiye sahiptir.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:

Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar

	tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Abdullah, M. M. (2017). *.el-Kıyemu'l-İnsâniyye fî Şi'ri Ebû Firâs el-Hamdânî*. Câmia el-Cezîre, Külliyyetu-t-Terbiye, Sudan: Kısmu'l-Luğati'l-Arabîyye.
- Akyol, E. (2017). Hamdânilerde Dini ve Entelektüel Hayat. *İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 34-52.
- Dayf, Ş. (1990). *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî – Asru'l-Duvel ve'l-İmârât eş-Şâm*, (II. Baskı). Kâhire: Dâru'l-Meârif.
- Demirayak, K. (1998). *Abbâsi Edebiyatı Tarihi*. Erzurum: Şafak Yayınevi.
- Demirayak, K. (2012). *Arap Edebiyatı Tarihi I – Cahiliye Dönemi*, (II. Baskı). Erzurum: Fenomen Yayınevi.
- el-Fâhûrî, H. (1986). *el-Câmi' fî Târîhi'l-Edebi'l-Arabî*. Lübnân: Dâru'l-Cil.
- Ferrûh, U. (1981). *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî I-VI*. Lübnân: Dâru'l-İlm.
- Haccâvî, A. (2017). *"Teelluku'ş-Şi'r, Asru'l-Mütenebbî"*, Kâhire: Dâru'l-Maşrık.
- Hamdânî, Ebû Firâs (1994), *"Dîvân Ebû Firâs el-Hamdânî"*, II. Baskı, Şerh: Halîl ed-Duveyhî, Beyrût: Dâru'l-Kuttâbi'l-Arabî.
- Kılıçlı, M. (1994). *"Ebû Firâs el-Hamdânî"*, TDVİA, Cilt: 10, s. 125-126, İstanbul.
- es-Seâlibî, Ebû Mansûr (1983). *"Yetimetu'd-Dehr fî Mehâsini Ehli'l-Asr I-IV"*, Thk. Müfid Muhammed, Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Toprak, M. F. (1999). *"Arap Şiirinde Rumiyyât"*, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt: 39, Sayı 1-2, 131-158, Ankara.
- Zeydân, C. (tsz.). *"Târîhu Âdâbi'l-Luğati'l-Arabîyye II"*, Kâhire: Daru'l-Hilâl.